ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

Folklorshunoslik. Shevashunoslik

2025 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

Folklorshunoslik. Shevashunoslik

2025 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz

www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov

Bosh muharrir o‘rinbosari: **Nozliya Normurodova**
Samixon Ashirboyev
Abdumurod Tilavov

Mas’ul kotib: Anvarbek Turdialiyev

Tahrir kengashi

Mominova Bag‘dan (Ostona), Mingboyev Nurlon (Chimkent), Ercan Alkaya (Turkiya), Turdimov Shomirza (O‘zRFA), Jo‘raqoziyev Nodirjon (VM), Alniyazov Ayitmurat (Nukus), Xolmanova Zulxumor (ToshDO‘TAU), Ibrohimov Yo‘ldosh (Nukus), Saidqulov Ilhom (ToshDO‘TAU), Murodova Nigora (Navoiy), Jabborov Xo‘jamurod (Qarshi), Darvishev Ibrohim (Namangan), Aliqulova Hulkar (ToshDO‘TAU), Xidraliyeva Zoxira (ToshDO‘TAU), Norboyeva Shukurjon (Urganch), Rahmonov Navro‘z (Navoiy), Ibragimova Zamira (Nukus), Hakimova Muhayyo ToshDO‘TAU), Umurzoqova Marhabo (ToshDO‘TAU), Ubaydullayev Alisher (O‘zMU), Alimardanov Elyor (ToshDO‘TAU), Egamqulov Kamoliddin (ToshDO‘TAU), Qodirov Umarjon (ToshDO‘TAU), Sayfullayev Baurjon (O‘zMPU).

“O‘zbekiston: til va madaniyat jurnali Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) Rayosatining 2021-yil 30-oktabrdagi № 308/6-sonli qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan. “O‘zbekiston: til va madaniyat jurnalining “Folklorshunoslik. Shevashunoslik” seriyasi - Oliy attestatsiya komissiyasi ilmiy nashrlar ro‘yxatidagi “O‘zbekiston: til va madaniyat” akademik jurnalining ilovasi hisoblanib, o‘zbek folklorining dolzarb masalalari, o‘zbek dostonchiligi, jahon folklori, folklor janrlari, turkiy xalqlar folklori, folklor va yozma adabiyot, adabiyotimizdagi folklor motivlari, o‘zbek shevalarining fonetik, grammatik va leksik xususiyatlari, tarixiy dialektologiya, shevalarning sotsiolingvistik talqini, areal lingvistika, folklor dialektologiyasi, adabiy til va sheva munosabatlari, sheva ma’lumotlarini o‘zbek tili korpusiga teglash, dialektologiyaning nazariy asoslari, jahon dialektologiyasidagi ilg‘or g‘oyalarga oid tadqiqot natijalari nashr qilinadi.

Jurnalning maqsadi – ko‘rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o‘z konsepsiyasiga ega bo‘lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o‘zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e’lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e’lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti.
O‘zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko‘chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-un.uz

MUNDARIJA

Shevashunoslik

Marifatxon Anarbayeva
Turk-Barlos urug‘i nutqida saqlanib qolgan qadimiy turkiy lahja elementlari (Marhamat tumani misolida) 6

Adolat Bekturdiyeva
O‘g‘uz lahjasidagi so‘z birikmalari va yondosh til birliklari 13

Muattarxon Turdixo‘jayeva
O‘zbek tili milliy lingvistik atlasini yaratish tamoyillari 22

Feruza Aminova
Matnazar Abdulhakim she’riyatida morfologik dialektizmlarning aks ettirilishi 29

Durdona Ermatova
The historical development and modern aspects of evidentiality in uzbek language 36

Nazirov Salimbek
Ingliz va o‘zbek tillaridagi ertaklarda uchraydigan barqaror birikmalarni muqobillashtirish masalalari 48

Dilnavoz Asatullayeva
Umumta’lim maktablarida morfonologiyani o‘qitish metodikasi (yozma va og‘zaki nutq misollari asosida) 55

Dilso‘z Rahmonova
Samarqand qipchoq shevalarining areallari 62

Islom Bo‘riyev
Iboralar komponentlari tahlili: O‘TIL (6 jildli; 2022) materiallari asosida 70

Gavhar Toshtemirova
“Gulnor pari” dostonining fonetik -leksik xususiyatlari 80

Rustam Esanov
Xalq ertaklarida qo‘laniladigan ramzlarning lingvistik xususiyatlari . 88

Botir Raxmonov
Til va madaniyat munosabati, etnodialektal birliklarning lingvomadaniy talqini 97

Hayotxon Salayeva
Gurlan leksikasidagi ayrim so‘zlarning “Devonu lug‘otit turk” asari bilan qiyosi 105

Sadoqat Rajabova
Ishtixon shevasining o‘z va o‘zlashma qatlam leksikasi 116

Shahlo Ahmadjonova
Namangan qarluq shevalarining fonetik xususiyatlari va areal lingvistik o‘ziga xosliklari 129

Shirinoy Shuhratova
O‘zbek shevalarida kulolchilik terminlarining o‘rganilishi 138

XALQ ERTAKLARIDA QO‘LANILADIGAN RAMZLARNING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Esonov Rustam[1]

Abstrakt

Ertaklarda ramzlarning qo‘llanishi nafaqat badiiy ifoda vositasi, balki xalqning mentaliteti va ma’naviy dunyosini ifodalovchi lingvomadaniy hodisa sifatida ham ahamiyatlidir. O‘zbek madaniyatida raqamlar ramziy ma’noga juda boy. An’anaviy xalq dunyoqarashida raqamlar ko‘plab e’tiqodlar, urf-odatlar, folklor va san’atda o‘z ifodasini topgan. So‘zning leksik ma’nosi uning semantik tuzilishidagi o‘rnini hisobga olgan holda, tarkibiy qismlarini tashkil etuvchi semalarning yig‘indisi sifatida namoyon bo‘ladi. Shu tarzda u so‘zning ichki paradigmasini, ya’ni unga xos semantik birliklar tizimini ifodalaydi. Ushbu maqolada o‘zbek xalq ertaklarida keng qo‘llaniladigan ramzlarning til xususiyatlari leksik-semantik jihatdan tahlil qilingan. Maqolada shuningdek, xalq og‘zaki ijodi namunalarida keltirilgan lingvofolkloristik birliklarning alohida lug‘ati masalasi ham yoritilgan. Folklor asarlari lug‘atini tayyorlash va izohli lug‘at o‘rtasidagi farqlar ilmiy asosda qiyoslangan.

Kalit so‘zlar: ertak, ramz, xalq, janr, lingvomadaniy, xususiyatlar.

Xalq ertaklari nafaqat qiziqarli voqealar tizimi, balki chuqur ramziy mazmunlarga ham ega. Ertaklarda qo‘llanilgan ramzlar insoniyat tafakkurining qadimiy qatlamlarini, xalqning dunyoqarashi, e’tiqodi va qadriyatlarini o‘zida mujassam etadi. Ramz – bu ko‘pincha bevosita ma’no anglatmaydigan, balki bilvosita, ramziy talqin orqali mazmun kasb etadigan ifoda vositasidir. U obrazli tafakkurni shakllantirishga, voqealarni

[1]*Esonov Rustam* - Qo‘qon davlat universiteti tayanch doktoranti
E-pochta: esonovrustamjon@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-9109-9534
Iqtibos uchun: *Esanov R.* 2025. “*Xalq ertaklarida qo‘laniladigan ramzlarning lingvistik xususiyatlari*”. O‘zbekiston: til va madaniyat. Folklorshunoslik. Shevashunoslik 2: 88-96. Doi. 10.52773/tsuull.uzlcfolklore.2025/FHYL5628

chuqurroq anglashga xizmat qiladi. O‘zbek va ingliz xalq ertaklarida ramzlar qahramonlarning xatti-harakatlari, predmetlar, ranglar, raqamlar hamda tabiat unsurlari orqali namoyon bo‘ladi. Masalan, oltin va kumush boylik va baxtni, qora rang esa yovuzlik yoki sirli hodisalarni bildiradi; uch raqami ko‘pincha sinov, to‘siq va barqarorlik timsoli sifatida qo‘llanadi. Shu kabi ramziy obrazlar ertaklarning mazmunini yanada teranlashtiradi, voqealarga falsafiy-estetik ma’no bag‘ishlaydi. Demak, ertaklarda ramzlarning qo‘llanishi nafaqat badiiy ifoda vositasi, balki xalqning mentaliteti va ma’naviy dunyosini ifodalovchi lingvomadaniy hodisa sifatida ham ahamiyatlidir.

Ertaklar ramziy ma’noga boy bo‘ladi. Ramzlar olami turli soha olimlari – filologlar, etnologlar, faylasuflar va madaniyatshunoslar tomonidan o‘rganiladi. Shunga qaramay, “ertaklar ramziyligi – butun dunyo ramziy tizimida kam o‘rganilgan mavzulardan biridir”[Сэндэнжавын, 2024; 256]. Bundan tashqari, tilshunoslikda ko‘proq epos ramziyligi o‘rganilgan, ertakdagi ramziylik esa kamroq tadqiq qilingan.

Yana bir pastki daraja — “do‘st yoki dushman” tipidagi semiotik qarama-qarshiliklar – folklor tilining lug‘at yozuvlariga kiritilishi lozim bo‘lgan eng muhim kategoriyalardan hisoblanadi.

Ko‘rinishidan, folklor tilining lug‘ati tanlangan matnlardagi barcha so‘zlarni qamrab olishi kerak, biroq to‘liq semantik tavsif faqat kalit so‘zlar — ya’ni muayyan folklor funksiyalarini bajaradigan so‘zlar (folklor so‘zlari)ga beriladi. Bu so‘zlar, ularning nutq qismidan qat’i nazar (obyektlarning xususiyati, sifati yoki holatini bildiruvchi otlar; ish-harakatni ifodalovchi fe’llar va boshqa ma’no shakllari) — tushunchalar sifatida talqin etiladi.

O‘zbek xalq ertaklarining semantik tizimini har tomonlama tavsiflash uchun biz namuna sifatida “folklor so‘zi”ga tezaurus asosida tavsif berish usulini tanladik. Agar ertak yagona janr bo‘lmasa, unda ertak tilining alohida lug‘atini, xususan sehrli, qahramonlik, maishiy hamda hayvonlar haqidagi ertaklar tilining lug‘atlarini yaratish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Shu tariqa xalq ertagi janr tilining lug‘ati – leksik yozuvlar, birliklarning ko‘p tomonlama semantik tasnifi hamda lug‘at yozuvlaridan iborat tezaurusdir. Uning tuzilishi (sxemasi) S.E.Nikitina tomonidan sarlavha so‘zga nisbatan ishlab chiqilgan

so‘rovnoma asosida taqqoslab tavsiflangan[Никитина,1993]. Tilshunos tomonidan taklif etilgan sxema semantik funksiyalarni ifodalovchi 15 ta holatni o‘z ichiga oladi. Ular orasida belgilar, ekvivalentlar (sinonimlar va izofunksional so‘zlar), qarama-qarshiliklar, butun va komponentlar, tipik lokuslar, aktyorlar, xususiyatlar, harakatlar va boshqa elementlar mavjud.

Ushbu so‘zlar oddiy lug‘atlarda yetarlicha tavsiflangan bo‘lishi mumkin, biroq folklor kontekstida ular paradigmatik (almashtirish yoki parallel qo‘llanish) hamda sintagmatik (leksik-semantik moslik) munosabatlar doirasida o‘rganilganda o‘ziga xos leksikografik portret kasb etadi. Juftlangan so‘zlar alohida lug‘at yozuvi sifatida berilishi lozim, biroq so‘z birikmalari soni minimal darajada cheklanishi, ular esa tegishli lug‘at yozuvlari tarkibida joylashtirilishi maqsadga muvofiqdir.

An’anaviy ertak olami moddiy dunyo sifatida yopiq va chegaralangan tizimga ega. Ko‘p ma’noli so‘zlarda esa ma’nolar bir-biridan qat’iy ajratilmagan, balki tarqoq holda namoyon bo‘ladi. Masalan, yurak so‘zi bir tomondan anatomik organ sifatida, ikkinchi tomondan esa his-tuyg‘ular markazi yoki timsoli sifatida qo‘llanadi.

Bir semantik guruh doirasida ma’nosi jihatdan yaqin bo‘lgan leksemalarni mutlaq darajada aniq farqlash ko‘pincha mushkul. Shunga qaramay, ertak tiliga oid lug‘atlarni semantik jihatdan tizimlashtirish va tasniflash zarur va asosli jarayon hisoblanadi.

So‘zning leksik ma’nosi uning semantik tuzilishidagi o‘rnini hisobga olgan holda, tarkibiy qismlarini tashkil etuvchi semalarning yig‘indisi sifatida namoyon bo‘ladi. Shu tarzda u so‘zning ichki paradigmasini, ya’ni unga xos semantik birliklar tizimini ifodalaydi.

O‘zbek madaniyatida raqamlar ramziy ma’noga juda boy. An’anaviy xalq dunyoqarashida raqamlar ko‘plab e’tiqodlar, urf-odatlar, folklor va san’atda o‘z ifodasini topgan. O‘zbek madaniyatida raqamlarning ramziy ma’nolari:

bir (1) – yagona, birlik, boshlanish, yagona kuch va birlik ramzi. O‘zbek tilida ko‘pincha «bir olam», «bir ummat» kabi iboralar kuch va yagona ma’nosini ifodalaydi;

uch (3) – ko‘p millatlarda bo‘lgani kabi, o‘zbeklarda ham muqaddas raqam sanaladi. Uch marta urinish, uch yo‘l, uch asosiy unsur (masalan, ota, ona, bola) –ko‘plab ertak va rivoyatlar-

da uchlik ramzi uchraydi;

besh (5) – ko‘pincha insonning beshta barmog‘i, beshta tuyg‘usi sifatida qadrli. Besh barmoqdagi qudrat va mukammallikni anglatadi;

yetti (7) – eng muhim ramzlardan biri. Yetti kun, yetti qadam, yetti osmon, yetti tuproq kabi ifodalar bilan bog‘liq. Yetti ko‘pincha mukammallik, mukammal davr, sirli kuchlarni anglatadi;

o‘n (10) – ko‘plab xalq san’atida to‘liq miqdor, yetuklik va tizim ramzi sifatida qo‘llaniladi. O‘zbek an’analarida o‘n kishi, o‘n ko‘cha, o‘n olim kabi iboralar keng tarqalgan[Xolikov, 2005].

Raqamlarning folklordagi roli:

Ertak va rivoyatlarda raqamlar ko‘pincha harakatlar soni yoki ramziy vazifani bajaradi. Masalan, “uch marta jang qildi”, “yetti qadam yurdi” kabi iboralar qahramonlarning jasoratini, sinovlardan o‘tishini bildiradi. Matal va aforizmlarda raqamlar ma’lum qoidalarni, axloqiy ko‘rsatmalarni ifodalaydi[Islomova, 2017].

Urf-odatlarda ham ma’lum raqamlar masalan, *yetti, uch, o‘n* kabi raqamlar muhim sanaladi, ularni buzmaslik yoki ma’lum marosimlarda ishlatish o‘ziga xos ahamiyatga ega.

Biroq, shuga ham alohida e’tibor qaratish joizki, o‘zbek madaniyatida raqamlar ko‘pincha Islom e’tiqodlari bilan uyg‘unlashganini hisobga olish lozim. Masalan, *yetti* raqamining ko‘plab islomiy marosimlarda ham ahamiyati bor: yetti bor yuvinish, yetti marta takbir aytish va h.k. Uch raqami Qur’onda ham muhim o‘ringa ega bo‘lib, bu raqam o‘zbek xalqining diniy e’tiqodlarida ham aks etgan.

Shuningdek, raqamlarning ramziyligi qadimiy turkiy va shamanistik e’tiqodlar ta’sirida ham shakllangan. Bu esa raqamlarni nafaqat diniy, balki madaniy meros sifatida ham muhim ahamiyatini ko‘rsatadi.Demak, ertaklar tahlilida bunga yanada ko‘roq e’tibor qaratish lozim. Ertaklarda raqamlar ko‘proq makon va vaqt o‘lchov birligi sifatida qahramon, buyum va boshqalarining o‘ziga xos xususiyatlarini ta’kidlash uchun qo‘llaniladi.

Ertak matnida rang belgilari muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, xalq ertaklarida ranglar nafaqat tasviriy vazifani bajaradi, balki obrazlar va hodisalarning mazmunini chuqurlashtiradi. Rang xususiyatlari orqali voqealar rivoji, qahramonlarning kayfiyati yoki xarakteri anglatiladi.

Tabiat manzaralari, landshaft va shu kabi unsurlarni ranglar vositasida tasvirlash esa o‘ziga xos murakkablikka ega. Chunki bu tasvirlar ko‘pincha metafizik va assotsiativ xarakterga ega bo‘lib, ularni oddiy vizual shaklda yetkazish oson emas. Shu sababli ranglar orqali atrof-muhitni ifodalash ertak matnida chuqur ma’no va estetik yuklamani o‘z ichiga oladi.

Hukmron rang ramziyligi bilan ajralib turuvchi tematik guruh ertak matnining badiiy ifodali qatlamlaridan biri hisoblanadi. Ranglar orqali berilgan ramziy ma’no o‘quvchida rangli obrazlarning o‘ziga xos idroki va tasavvurini shakllantiradi. Bunday idrok esa, o‘z navbatida, muayyan rang tasvirlarining yuzaga kelishiga olib keladi. Har qanday tilda ranglarni ifodalovchi tizimni shakllantirish va anglash muayyan qiyinchiliklar bilan bog‘liq bo‘lishi tabiiy hol. Bu fikrni T.A.Mixaylov quyidagicha izohlaydi: *“Til qancha boy lingvistik vositalarga ega bo‘lmasin, har qanday inson ko‘z orqali idrok eta oladigan rang va tuslar soni, til imkoniyatlari orqali ifodalana oladigan rang belgilaridan minglab barobar ko‘proq bo‘ladi”*. Shu jihatdan qaraganda, tilshunoslarning rang belgilariga nisbatan bo‘lgan ilmiy qiziqishi tabiiy. Chunki Kulpinaning ta’kidlashicha, *“rang tilshunosligi o‘z tadqiqot obyektini – rang semalarini o‘z ichiga olgan leksik birliklarni, ya’ni lingvistik tahlilning asosiy predmeti bo‘lmish til va tafakkur, til va jamiyat o‘rtasidagi munosabatni aniq ko‘rsatib bera oladigan hodisani aniqlab olgan*”[Кульпина, 2001; 470].

Insonning hissiy dunyosi rang nomlari bilan boyitilgan bo‘lib, ular faqatgina subyektiv baholash vositasi emas, balki chuqur ma’naviy va madaniy qatlamlarni ham o‘zida mujassam etadi. Bu so‘zlar ma’ruzachining shaxsiy qarashlaridan qat’i nazar, mutlaq xususiyatlarni ifodalovchi aniq belgilar sifatida emas, balki ona tiliga xos yashirin semantik ma’lumotlar, milliy mentalitet va assotsiativ dunyoqarash bilan to‘yingan bo‘ladi. Yana bir muhim jihat shuki, rang ifodalari doirasi har doim ham tilda mavjud bo‘lgan chegaralar bilan cheklanib qolmaydi. Eski aqliy tasniflarning kengayishi yoki yangicha rangli obrazlarning paydo bo‘lishi ko‘pincha boshqa tillardan o‘zlashtirish orqali sodir bo‘ladi. Bunda tilshunoslik hodisasi yangi rang belgilarining aqliy tasvirini shakllantirish va mavjud tizimga kiritish orqali amalga oshadi.

Ertaklarda epik syujetli asarlar bilan bir qatorda, turli ta-

biiy obyektlarning ranglariga ham duch kelamiz. Xususan, ertak matnlarida rang ifodalari ko‘plab semantik sohalarda namoyon bo‘ladi. Biz ranglarni belgilashda quyidagi asosiy yo‘nalishlarni ajratib oldik: oziq-ovqat mahsulotlarining rangi, hayvon va o‘simliklarning rangi, tabiiy obyektlarning rangi va boshqa kontekstual sohalar. Bu rang atamalarining ramziy ma’nolarini hisobga olgan holda, ularni muayyan mikrokontekst doirasida tizimli ravishda o‘rganish lozim. Tadqiqot davomida biz oq, qora va kulrang kabi ranglarning ramziy yuklamasi yuqoriligini, ulardan ko‘proq foydalanilishini aniqladik. Aksincha, sariq, qizil va ko‘k/yashil (kvk) kabi ranglar nisbatan kamroq uchraydi.

O‘zbek xalq ertaklarida ham ranglarning ramziy qo‘llanilishi muhim badiiy va madaniy funksiya bajaradi. Ranglar nafaqat tasviriy vosita, balki axloqiy, estetik va semantik yuklamaga ega bo‘lgan belgilar sifatida ishlatiladi. Quyida bu holatning asosiy xususiyatlarini ilmiy jihatdan bayon qilamiz.

1. Ranglarning ramziy-ma’noviy yuklamasi. O‘zbek ertaklarida ranglar ko‘pincha axloqiy yoki psixologik holatni, qahramonning fazilatlarini yoki ertakning asosiy g‘oyasini ifodalaydi: Oq rang – poklik, halollik, ezgulik va baxt timsoli. Masalan, “Oq tulpor” obrazida yoki oq libosli qahramonlarda bu ramziy ma’no ochiq ifodalanadi. Qora rang – yovuzlik, sirli kuch, noaniqlik timsoli. “Qora dev”, “qora jodu”, “qora tun” kabi birikmalarda bu ma’no kuchli. Qizil rang – jasorat, sevgi, hayotiy kuch ramzi. Ayrim holatlarda xavf belgisi sifatida ham uchraydi. Ko‘k rang – osmon, ilohiylik va himoya timsoli. Ba’zi ertaklarda ko‘k shohi libosli donishmand yoki podshoh tasvirlanadi. Sariq rang – boylik, hashamat, lekin ba’zida hasad yoki yolg‘on timsoli sifatida ham ifodalanadi.

2. Ranglar va obrazlar uyg‘unligi. Ranglar ko‘pincha obrazlarning tabiatiga muvofiq ravishda ishlatiladi: “oq kampir” – donolik, mehribonlik timsoli; “qora dev” – yovuz kuch, xavfli dushman; “ko‘k yo‘l” yoki “ko‘k suv” – sarguzasht boshlanishi, noma’lumlik ramzi.

3. Ranglar orqali tafakkur va madaniyat aks etadi. Ranglar xalq tafakkurining, dunyoqarashining va e’tiqodining mahsuli bo‘lib, ertaklarda bu juda aniq namoyon bo‘ladi. Masalan: oq – nur va yaxshilik, ijobiy kuch; qora – zulmat va salbiy kuchlar; ko‘k – muqaddaslik yoki osmon bilan bog‘liq tushunchalar;

qizil – hayotiy energiya, tantana. Bularning barchasi o‘zbek xalqining qadimiy tasavvurlari va an’anaviy madaniy kodlari bilan bog‘liq.

4. Ranglar orqali syujetning ichki ritmi va mazmuni kuchayadi. Rang vositasida ertakdagi voqeiy burilishlar, ruhiy kechinmalar va qarama-qarshiliklar yanada ravshanlashtiriladi. Masalan, oq rangli tulpor yordamida qahramon yangi bosqichga o‘tadi, yoki qora dev chiqishi bilan xavf yuzaga keladi.

Turkiy xalqlar ertaklarida bo‘ri ko‘pincha “kulrang bo‘ri” sifatida taqdim etiladi. Bu yerda “kulrang” uning biologik rangini emas, balki obrazning ramziy xarakterini bildiradi, ya’ni xavfli, ammo to‘g‘ridan-to‘g‘ri yovuz emas; u tabiiy kuch, sinov va ba’zida hatto yordamchi sifatida talqin etiladi. Bo‘rining kulrangligi uni yovuz kuchlar (qora) va ilohiy kuchlar (oq) orasida joylashtiradi[Пюрбеев, 2000; 313].

O‘zbek xalq ertaklarida esa kulrang sochli chol, kulrang kiyimli kishi kabi tasvirlar ko‘p uchraydi. Bu obrazlar odatda donishmand, sinovli hayot yo‘lini bosib o‘tgan, lekin hali ham harakatda bo‘lgan qahramonlar orqali ifodalanadi. Kulrang bu yerda qarilik, xotirjamlik, hayotiy donolikni anglatadi.

Xulosaqiladigan bo‘lsak o‘zbek va boshqa turkiy xalqlar ertaklarida qiyos vositalari xalq og‘zaki ijodining ajralmas qismi bo‘lib, ertak tilining badiiyatini ta’minlaydi. Bunday qiyoslar obrazli tafakkurning mahsuli bo‘lib, tinglovchining tasavvur doirasini kengaytiradi. Ertaklarda qiyos vositalari nafaqat tasvirni boyitish uchun xizmat qiladi, balki milliy dunyoqarash, estetik did va poetik uslubning ifodasi sifatida ham katta ahamiyatga ega.

Ertaklarda rang nomlari lingvomadaniy kategoriya sifatida ikki tomonlama vazifani bajaradi. Bir tomondan, ular tabiat hodisalari va moddiy olamning haqiqatga yaqin tasvirini berib, voqealarning real ko‘rinishini ta’minlaydi. Ikkinchi tomondan esa, ranglar ramziy ma’no kasb etib, ertakning sehrli, mo‘jizaviy va ajoyib olamini yaratishda muhim estetik vosita vazifasini bajaradi.

Adabiyotlar

Сэндэнжавын Дулам. 2024. Монгольские мифы. – М. : Эксмо, – 256 с.

Никитина, Серафима Евгеньевна. 1993. «Устная народная культура и языковое сознание».

Xolikov D.A. O‘zbek xalqining folklorida raqamlar va ularning ramziy ma’nosi // Folklorshunoslik jurnali, 2005

Islomova N.R. 2017. O‘zbek xalq ertaklarida ramziy tasvirlar // O‘zbek tili va adabiyoti jurnali.

Кульпина В. Г. 2001. Лингвистика цвета: термины цвета в польском и русском языках / фак. Иностр. Яз. МГУ им. М. В. Ломоносова. – М. : Моск лицей. – 470 с

Пюрбеев Ж.Б. 2000. Символика цветов в монгольской сказке. – Улан-Удэ: БНЦ СО РАН. – 313 с.

LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF SYMBOLS USED IN FOLK TALES

Esonov Rustam[1]

Abstract

The use of symbols in fairy tales is significant not only as a means of artistic expression, but also as a linguistic and cultural phenomenon that expresses the mentality and spiritual world of the people. In Uzbek culture, numbers are very rich in symbolic meaning. In the traditional folk worldview, numbers are expressed in many beliefs, customs, folklore and art. The lexical meaning of a word is manifested as a set of semes that make up its components, taking into account its place in the semantic structure. In this way, it represents the internal paradigm of the word, that is, the system of semantic units inherent to it.

This article analyzes the linguistic properties of symbols widely used in Uzbek folk tales from a lexical and semantic perspective. The article also covers the issue of a separate dictionary of linguofolkloristic units presented in samples of folk oral creativity. The differences between the preparation of a dictio-

[1]*Esonov Rustam* - Doctoral student at Kokand State University
E-pochta: esonovrustamjon@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-9109-9534
Iqtibos uchun: *Esanov R.* 2025. “L*inguistic characteristics of symbols used in folk tales*". Uzbekistan: language and culture. Folklore. Dialectology. 2: 88 – 96. Doi. 10.52773/tsuull.uzlcfolklore.2025/FHYL5628

nary of folklore works and an explanatory dictionary are compared on a scientific basis.

Key words: fairy tale, symbol, folk, genre, linguistic and cultural, features

References

Сэндэнжавын Дулам. 2024. *Монгольские мифы*. – М. : Эксмо, – 256 с.

Никитина, Серафима Евгеньевна. 1993. «Устная народная культура и языковое сознание».

Xolikov D.A. *O‘zbek xalqining folklorida raqamlar va ularning ramziy ma’nosi* // Folklorshunoslik jurnali, 2005

Islomova N.R. 2017. *O‘zbek xalq ertaklarida ramziy tasvirlar* // O‘zbek tili va adabiyoti jurnali.

Кульпина В. Г. 2001. *Лингвистика цвета: термины цвета в польском и русском языках* / фак. Иностр. Яз. МГУ им. М. В. Ломоносова. – М. : Моск лицей. – 470 с

Пюрбеев Ж.Б. 2000. *Символика цветов в монгольской сказке.* – Улан-Удэ: БНЦ СО РАН. – 313 с.

Jurnal 2017-yil 26-oktabrda O‘zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi tomonidan № 0936 raqam bilan ro‘yxatdan o‘tgan. Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga kiritilgan (30.10.2021. No 308/6).

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko‘chasi 103-uy. Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

E-mail: uzlangcult@gmail.com